

Спеціалізованій вченій раді Д 26.853.01
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію Райнової Лариси Борисівни на тему
**«Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та
ефективності»,**

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Актуальність теми дослідження.

Основна суперечність державної податкової політики полягає у пошуку компромісу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю, зміст якої задовго до чітких математичних доведень сучасної теорії оптимального оподаткування був сформульований у загальновідомому афоризмі Жан-Батіста Кольбера: «Оподаткування – це мистецтво обскубувати гусака так, щоб отримати максимальну кількість пір'я з мінімумом шипіння». Іншими словами, якщо ми прагнемо збільшити лише економічну ефективність податкової системи, точніше мінімізувати її спотворюючий вплив, це найчастіше призводить до зростання нерівності в доходах та купі соціальних негараздів. У протилежному випадку, якщо ми прагнемо лише соціальної справедливості, то зникають стимули до ділової активності. Це зумовлено тим, що політика завжди є підходом, спробою вирішення тієї чи іншої проблеми, сутність якої полягає в пошуку динамічного компромісу між інколи взаємовиключними цілями у сфері, де присутня якась фундаментальна суперечність. Якщо йдеться про боргову політику держави, то її взаємовиключними цілями є оптимальні рівні економічного зростання і державного боргу. У бюджетній політиці – це оптимальний баланс між доходами і видатками бюджету, з одного боку, та економічним зростанням – з іншого. Якщо говоримо про монетарну політику, то це оптимальна інфляція і зростання економіки.

Зміст податкової, і не тільки, політики держави здебільшого має формувати наука. Для цього в неї є вагомі теоретичні напрацювання, методологічний та аналітичний апарат, а головне критичне ставлення до ідеологій, які дозволяють з наявних альтернатив обрати найбільш оптимальний та обґрунтований варіант рішення проблеми.

З огляду на ці обставини, слід зазначити, що дисертаційна робота Райнової Лариси Борисівни, що присвячена обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в

07/246

16.09 19

контексті соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування є надзвичайно актуальною, своєчасною і практично значущою.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Глибина дослідження, обґрунтованість положень і висновків роботи вдалося досягти завдяки тому, що її теоретичною і методологічною основою є наукові праці відомих вітчизняних і зарубіжних авторів, фундаментальні положення економічної і фінансової теорії, теорії управління, сучасної теорії оподаткування, нормативні документи, публікації в періодичних виданнях, інтернет-джерела тощо. Аналітична частина роботи побудована на масивному статистичному матеріалі, що характеризує предметну область дослідження за тривалий період часу. Це дозволяє зробити висновок про високий рівень достовірності отриманих результатів та зроблених у роботі висновків.

Ознайомлення зі змістом дисертації, авторефератом та опублікованими працями Райнової Л.Б. дає підстави зробити висновок про обґрунтованість і достовірність отриманих здобувачем наукових результатів, оскільки сформульовані у роботі наукові положення, висновки та рекомендації ґрунтуються на неупередженому критичному аналізі значної кількості вітчизняних та зарубіжних робіт з проблематики дослідження. У дисертації широко використовуються загальнонаукові і конкретно-історичні методи наукового пізнання. Застосовано системний і структурно-функціональний підхід, аналітична частина дослідження здійснена із застосуванням: методу статистичних порівнянь, функціонально-вартісного аналізу. Базою для здійснення досліджень є проведений здобувачем ретельний аналіз нормативно-правової бази України та країн ЄС з питань оподаткування, статистичних і аналітичних матеріалів Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної фіскальної служби України, НБУ, а також ОЕСР та МВФ.

Серед найважливіших наукових здобутків даної роботи слід виділити саму постановку проблеми дослідження окремої складової податкової системи в контексті фундаментальної дилеми «ефективність - справедливість». З огляду на це, дана робота одна з небагатьох, в якій представлений глибокий аналіз даної проблеми в світлі нормативної теорії, яка спрямована на пошук відповідей щодо оптимальної структури системи, моделі податку. Вважаю, що представлений у параграфі 1.2 роботи аналіз наукової літератури щодо проблеми оптимального оподаткування доходів фізичних осіб є одним з найкращих серед тих, що мені відомі серед вітчизняних наукових досліджень. Авторка проаналізувала значний обсяг наукової доктринальної передової літератури щодо цього питання і зробила важливі узагальнюючі висновки, на основі глибоко розуміння сутності яких зроблені потім пропозиції щодо вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Як завжди з окремими пропозиціями можна погодитись, щодо окремих можна довго дискутувати, але надання пропозицій на основі глибоко знання не лише сучасних проблем і недоліків системи або врахування міжнародного досвіду та міжнародних тенденцій, як це зроблено в багатьох стандартних наукових розвідках, а також фундаментального розуміння доктринальних основ теорії оподаткування,

заставляє більш уважно поставитись науковій спільноті до зроблених рекомендацій та пропозицій.

Заслужовую на увагу на позитивну оцінку в даній роботі те, що вона є дійсно оригінальною і нестандартною з точки зору структури самого матеріалу. Певна наукова сміливість полягає у тому, що вдалося відійти від канонів, можна навіть сказати догматичних підходів у послідовності викладення матеріалу. Так, дуже імponує те, що формування обсягу і структури роботи було безпосередньо зумовлено лише логікою дослідження і тим, що саме авторка хотіла сказати і довести в своїй роботі, а не творчою переробкою давно відомих істин чи «осмисленням» висмикнутих з контексту висловів відомих вчених.

Аналітична частина роботи вражає ретельністю розкриття таких аспектів досліджуваної проблематики як тенденції формування й розвитку системи оподаткування в Україні та оцінки фіскальної ефективності податку. Нехай ми не побачимо модних нині методів математичного чи економетричного моделювання, але наведений аналіз тих даних що є не залишає жодних сумнівів в достовірності отриманого результату.

Висновки і рекомендації, зроблені здобувачем і наведені у дисертації, логічно впливають з отриманих в рамках дослідження результатів і є обґрунтованими з теоретичної і практичної точок зору. Дисертація характеризується логічною побудовою та взаємозв'язком розділів і підрозділів. Зміст і структура роботи свідчить на користь комплексного характеру проведеного наукового дослідження, який дозволив здобувачеві досягнути визначеної мети, забезпечуючи систематичне і послідовне формування висновків і обґрунтування рекомендацій, включаючи внесення змін до законодавчих і нормативно-правових актів з питань вдосконалення функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Окремо слід зазначити також наступне. Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації очевидно є не тільки особистим здобутком пошукачки, а також зумовлено тим, що вона представляє одну з найпотужніших наукових шкіл України з проблем оподаткування професора Соколовської А.М.

Наукова новизна результатів дослідження.

Основні результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому.

1. Удосконалено методологічний підхід до оцінки економічної ефективності податку на трудові доходи, що передбачає її оцінку у взаємозв'язку з соціальними податками / внесками до фондів соціального страхування.

2. Обґрунтовано (на основі розрахунку ефективних ставок податку для фізичних осіб з різним рівнем доходів) зростання впродовж 2004-2019 рр. невідповідності податку в Україні критерію справедливості, про що свідчить підвищення податкового навантаження на різні за рівнем доходи.

3. Визначено особливості, переваги і недоліки диференційованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян в частині визначення його

відповідності критеріям соціальної справедливості, фіскальної та економічної ефективності.

4. Зроблено обґрунтування комплексного негативного впливу використання неофіційної праці не лише на фіскальну й економічну ефективність та справедливість податку на доходи фізичних осіб, а й на політику реформування податків на працю, яка набуває ознак політики «гонки до дна».

5. Визначено тенденції розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні, які відповідають вимогам економічної ефективності, та обґрунтовано шляхи підвищення справедливості податку на доходи фізичних осіб в Україні, що передбачає запровадження диференційованого неоподаткованого мінімуму доходів.

Практичне значення роботи, зв'язок з науковими програмами, планами і темами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні у контексті ефективності та справедливості з урахуванням викликів сьогодення, в тому числі, визначенні особливостей її реформування в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Окремі наукові результати дисертаційної роботи були використані Департаментом фінансової політики Секретаріату Кабінету Міністрів України (довідка б/н від 22.06.2015 р.), ТОВ «БЕНЧМАРК ГРУП» (довідка № 23-05/1 від 23 травня 2019 р.), при виконанні НДР ДННУ «Академія фінансового управління» (довідка № 77020-41-07/204 від 19.06.2019 р.), а також в навчальному процесі у ПВНЗ «Європейський університет» при викладанні дисциплін «Фінанси», «Податкова система», розробці навчальних та робочих програм із зазначених курсів (довідка № 682-2/15 від 12.05.2015 р.).

Дисертація виконувалась автором відповідно до наукової проблематики ДННУ «Академія фінансового управління» і є складовою важливих науково-дослідних розробок.

Повнота викладення основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача наукового ступеня.

За результатами дослідження опубліковано 32 наукові праці, що виконані автором самостійно та у співавторстві, з них: підрозділи у 2 колективних монографіях, 11 статей у наукових фахових виданнях (з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз), 18 публікацій у матеріалах конференцій, в інших виданнях – 1.

Зауваження та дискусійні положення дисертаційної роботи.

Слід звернути увагу на те, що мета роботи сформульована не досить коректно. Зокрема, зазначається, що мета роботи полягає в обґрунтуванні «науково-практичних рекомендацій, спрямованих *на підвищення* соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб». На це слід зазначити, що вимоги дилеми ефективність-справедливість є взаємовиключними, тому ухил в один бік

неодмінно обертається «жертвами» з іншого. При цьому подібне формулювання мети дослідження виглядає досить непереконливо, адже в розділі 1.2 сама авторка на основі аналізу доктринальних джерел сучасної теорії оптимального оподаткування відзначає саме таку властивість даної дилеми. Системи звичайно може перейти в стан нової динамічної рівноваги на якісно новому рівні, але пошук компромісу, оптимального поєднання між протилежними полюсами даних вимог завжди накладає відбиток на моделі податків та зміст податкової політики в цілому.

На с. 32 – 34 авторка ретельно аналізує існуючі теоретичні підходи до визначення доходу як об'єкта оподаткування, але він є неповним, оскільки найбільш вдало дефініція доходу з податкової точки зору була сформульована на початку ХХ сторіччя професором О.Соколовим, який зазначав : *«под доходом, с податной точки зрения, нужно разуметь все поступления, возникающие на основе процесса ценообразования, за исключением выручки от продажи имущества»*¹. Ключове умова ідентифікації доходів тут полягає у застосуванні механізму ціноутворення саме тому окремі доходи, наприклад, родинні чи окремі соціальні трансферти не можуть бути об'єктом оподаткування.

Пропонуючи застосувати в процесі реформування ПДФО в Україні диференціацію неоподаткованого мінімуму доходів громадян залежно від їх соціального статусу, що дійсно, принаймні теоретично, має підвищити не тільки фіскальні, а регулятивні властивості даного податку, авторка не звертає уваги на той факт, що будь-яка, складна по суті модель податку чи шкала ставок, зокрема залежна від соціального статусу платника податку та інших соціально-економічних показників, значно підвищує складність адміністрування та відповідно призводить до збільшення адміністративних витрат. З огляду на це в роботі потрібно було більш ретельно прорахувати ефект зміни адміністративних витрат від запровадження такої новації. Крім того, потрібно нагадати, що конкретні розміри ставок такої шкали і інтервали доходів, до яких вони застосовуються, залежать від таких параметрів як еластичність доходу за ставкою податку і нерівномірності розподілу доходів в суспільстві, що, як правило, вимірюється відповідним коефіцієнтом загальновідомого Парето-розподілу. Хоча заради об'єктивності слід зазначити, що на жаль, за наявними статистичними даними по Україні ми не маємо достеменних розрахунків цих параметрів.

В роботі існують інші неточності й редакційні помилки, які не є принциповими.

Загальний висновок.

Хоча наведені зауваження та дискусійні положення вказують на деякі неточності і суперечливі аспекти дисертаційного дослідження, проте в цілому вони тільки підкреслюють теоретичну складність обраної теми дослідження та її практичну важливість.

З огляду на це, надаючи загальну оцінку змісту дисертації слід зазначити, що

---

¹ Соколов А. А. Теория налогов. Москва: ЮрИнфоР-Пресс, 2003. С. 132.

вона є самостійно виконаним, завершеним науковим дослідженням, в якому одержано сукупність теоретичних і практичних результатів, які дозволяють відкрити нові можливості вирішення проблеми вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні у контексті фундаментального протиріччя оподаткування.

Роботу виконано на високому теоретико-методологічному рівні. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації є обґрунтованими і достовірними. Їх апробовано і опубліковано у відкритому друці в статтях у наукових фахових виданнях. Автореферат лаконічно і адекватно відбиває зміст дисертації. Робота побудована за цілісною схемою, окремі підрозділи логічно взаємопов'язані, що забезпечує комплексний підхід при дослідженні зазначеної наукової проблеми. Представлені в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації і пропозиції в комплексі поглиблюють теоретичні засади та практичні аспекти щодо підвищення ефективності системи оподаткування доходів фізичних осіб в нашій державі в контексті соціальної справедливості та економічної ефективності.

Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит та профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01.

Отже, за формальними та якісними ознаками дисертаційна робота «Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та ефективності» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р., що висуваються до кандидатської дисертації, а її авторка – Райнова Лариса Борисівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
економіки, оподаткування та митної справи
Університету ДФС України

К. І. Швабій

